

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 10, SAYI 21, GÜZ 2024

Doç. Dr. Mahfuz ZARİÇ

Batman Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mahfuz.zaric@batman.edu.tr
Batman/TÜRKİYE
ORCID

**ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR'IN
MÜTAREKE DEVRİ
YAZILARINDA ESTETİK
ELEŞTİRİ, YAZARLIK ÖNERİLERİ
VE MİLLÎ EĞİTİM**

AESTHETIC CRITICISM, WRITING
SUGGESTIONS AND NATIONAL
EDUCATION IN ABDÜLHAK ŞİNASİ
HİSAR'S ARTICLES IN ARMISTICE
PERIOD

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi / Received Date: 05.02.2024
Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.05.2024
Yayımlanma Tarihi / Date Published: 31.10.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Zariç, Mahfuz. "Abdülhak Şinasi Hisar'ın Mütareke Devri Yazılarında Estetik Eleştiri, Yazarlık Önerileri ve Millî Eğitim". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* 10/21 (Güz 2024), 281-305.

Zariç, Mahfuz. "Aesthetic Criticism, Writing Suggestions and National Education in Abdülhak Şinasi Hisar's Articles in Armistice Period". *Hikmet-Journal of Academic Literature* 10/21 (Fall 2024), 281-305

10.28981/hikmet.1432050

Doç. Dr. Mahfuz ZARİÇ

**ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR'IN MÜTAREKE DEVRİ YAZILARINDA ESTETİK
ELEŞTİRİ, YAZARLIK ÖNERİLERİ VE MİLLÎ EĞİTİM**

**AESTHETIC CRITICISM, WRITING SUGGESTIONS AND NATIONAL EDUCATION IN
ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR'S ARTICLES IN ARMISTICE PERIOD**

ÖZ

Roman, anı ve deneme türlerinde eserler vermiş olan Abdülhak Şinasi Hisar'ın I. Dünya Savaşı sonrası 1918-1922 yıllarını kapsayan Mütareke devri boyunca çeşitli edebî dergilerde yayımlanmış eleştiri yazıları, *Kitaplar ve Muharrirler I* adıyla bir arada yayımlanmıştır. Hisar'ın söz konusu yazılarında, yerli ve yabancı şair ve yazarlara ait bazı edebî eserler incelenmiştir. Bu yazılarda, güncel edebî tartışma ve gelişmelerin yanı sıra "eleştiri sanatı, yazarlık ve ideal bir eğitim sistemi" konularına yer verilmiştir. Eleştiri anlayışı ve uygulamaları, "sanatçı eleştirisi" ve "estetik eleştiri" olarak adlandırılabilir olan Hisar, söz konusu yazılarında eleştiri metodu olarak "dönem-toplum merkezli, okur merkezli, yazar merkezli ve metin merkezli" yaklaşımların hepsinden yararlanmıştır.

Bu makalede, Abdülhak Şinasi'nin Mütareke devri yazılarında yer alan "edebî metinlerde tür sorununu, dil ve üslup, yazarlıkta samimiyet, kurguda işçilik, sanat için sanat yapma, eleştiri sanatı, çeviri ve milli eğitim sistemi" konuları hakkındaki görüş ve tavsiyeleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Abdülhak Şinasi Hisar, Mütareke Devri, Eleştiri, Yazarlık, Eğitim.

ABSTRACT

The critical articles, published in various literary magazines during the Armistice period covering the years 1918-1922 after World War I, of Abdülhak Şinasi Hisar, who wrote works in the genres of novels, memoirs and essays, were published together under the title *Kitaplar ve Muharrirler I*. In the aforementioned writings of Hisar, some literary works of local and foreign poets and writers have been examined. In addition to current literary debates and developments, these articles also included the topics of "the art of criticism, authorship and an ideal education system". Hisar, whose understanding and practices of criticism can be called as "artist criticism" and "aesthetic criticism", has benefited from all of the "period-society-centered, reader-centered, author-centered and text-centered" approaches as a method of criticism in the mentioned writings.

In this article, Abdülhak Şinasi's opinions and recommendations on the subjects of "the problem of genre in literary texts, language and style, sincerity in writing, craftsmanship in fiction, making art for art's sake, the art of criticism, translation and the national education system" in his writings of the Armistice period are discussed.

Keywords: Abdülhak Şinasi Hisar, Armistice Period, Criticism, Writing, Education.

Giriş

Cumhuriyet dönemi yazarlarından Abdülhak Şinasi Hisar, roman ve anı/deneme türündeki eserlerinin yanı sıra edebiyat tarihine kaynaklık edebilecek eleştiri metinleri de kaleme almıştır. Günlük dili estetize edip dil işçiliği ile üslup sahibi olmayı başaran Hisar'ın metinleri, dili ve üslup nitelikleri dolayısıyla "eski dil" diye de tabir edilen Osmanlı Türkçesine aşına olanlarca, "bir mensur şiir" (Hızlan, 2005, 13) olarak nitelenmiştir. Hisar'ın eserleri "tasvirî, süslü ve şiirsel üslubu; mazi bilinci, mükemmeliyetçilik ve değerler" (Karaca, 1988, XV, 42-251) açısından da dikkat çekmiştir.

Eleştirmen Doğan Hızlan'a göre Abdülhak Şinasi Hisar, biyografik analizlerinde, yazar ve şairlerin edebî durumlarını ve kişisel ilişkilerini nesnel bir üslupla anlatmıştır. Hızlan, Abdülhak Şinasi'nin eleştirmen kimliğine odaklandığı yazısında, Hisar'ın *Geçmiş Zaman Edebiyatı* adlı eserinin Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'ni anımsattığını belirtir. Hızlan'a göre mazi eleştirileri görmezden gelinmiş olan Hisar'ın sözü edilen öznel yazıları, deneme ile eleştirinin kesiştiği bir noktada yer alır. Hızlan'a göre Hisar'ın romana dair düşünceleri de çağdaşlarından bugüne çok daha yakındır ve ileriye dönük saptamalardır. Hisar'a dair yazılanlar ise yüzeyseldir ve pek nesnel bir anlayışla temellendirilmemiştir. Hisar'ın övgülü ve iğneleyici eleştiri yazılarında ironik ve alaycı cümlelere rastlanabilmektedir. Yazarın haklarında eleştiri yazısı kaleme aldığı Cenap Şehabettin, Mehmet Rauf, Yahya Kemal, Halit Ziya, Ziya Gökalp gibi isimler de Hisar'ın eleştirel bir filtre kullandığını gösterir. Hisar'ın kişileri ve konuları anlatırken başvurduğu bölme tekniğini başarılı bulan Hızlan, sonuçta Hisar'ın eleştirel okumalarını "ilk mukayeseli edebiyat girişimleri" olarak niteler. Hızlan'a göre onun edebiyat anılarının içinde "bir edebiyat tarihinin şahsi notları" görülmektedir. (Hızlan, 2005, 13, 24-26) Bahanur Garan'a göre de Abdülhak Şinasi Hisar, tenkidi bir sanat kolu olarak görmüştür. O, roman ve şiir türlerinin yanı sıra Batı edebiyatına da odaklandığı eleştirel yazılarında üslubu ön plana çıkarmış, en fazla roman türünün önemsemiş ve tenkidin Türk edebiyatındaki gelişimini incelemiştir. (Garan, 2011, 561) Hisar'ı "edebiyat kanonları dışında kalmış bir yazar" olarak niteleyen Recep Sağıroğlu'na göre "Hisar ve eserleri Türk edebiyatı tarihi ve eleştirisi için gerçek bir muamma olmuştur ve bu muamma bugün de devam etmektedir. (...) A. Şinasi Hisar Türk edebiyatı tarihinde makûs bir talihi olmuş ender yazarlardan biridir. Ona ilişkin olarak söylenebilecek en yerinde söz yersizlik, aidiyetsizliktir." (Sağıroğlu, 2022, 73, 75) Deneme ve tenkitlerinin yazarın sanatçı kişiliğini şekillendiren metinler olduğunu vurgulayan Şeyma Nur Karabulut'a göre ise Hisar, Mütareke Dönemi'nin önde gelen münekkitlerinden Raif Necdet, Süleyman Nazif, Cenab Şahabeddin, Ali Canip, Mehmet Fuat, Yahya Kemal, Mustafa Şekip, Ahmet Haşim ve Fevzi Lütfi'den farklı olarak yeni çıkan eserleri derinlikli bir şekilde kavramış ve kritiklerinde eserin "ruhuna nüfuzu" esas alan bir yol izlemiştir. (Karabulut, 2021, 289)

Hisar'ın eleştirel yazılarını 2008 ve 2009 yıllarında *Kitaplar ve Muharrirler* ana başlığı altında *I-Mütareke Dönemi Edebiyatı, II-Edebiyat*

Üzerine Makaleler (1928-1936), III-Romana Dair Bazı Hakikatler (1943-1963) alt başlıklarıyla yayımlayan Necmettin Turinay, Hisar'ın eleştirmen tarafının Türk okuruna kapalı kaldığını savunur. Turinay, söz konusu eserleri de Hisar'ın eleştirel yazılarında neleri öne çıkardığını, sanat ve edebiyata dair düşüncelerini, düşünce hayatındaki değişiklikleri topluca okurlara sunmak üzere yayıma hazırladığını belirtir. (Turinay, 2008, 7-9) Abdülhak Şinasi'nin *Kitaplar ve Muharrirler I / Mütareke Dönemi Edebiyatı* başlıklı eserinde bir araya getirilen inceleme yazısı, deneme ve makalelerde sanat, edebiyat, siyaset ve felsefe gibi konuların yanı sıra "estetik eleştiri - sanatçı eleştirisi, yazarlık - eleştirmenlik tavsiyeleri ve milli eğitim konuları üzerinde durulmuştur.

1. Estetik Eleştiri - Sanatçı Eleştirisi

Eleştiri kuramları ile ilgili olarak akademik çalışmalarda en fazla başvurulan tasnif yöntemi Berna Moran'a aittir. Moran, edebiyat kuramları ve sanat-edebiyat akımları ile ilişkilendirerek tenkit kuramlarını yönelişleri açısından "dış dünyaya ve topluma dönük eleştiri", "sanatçıya dönük eleştiri", "esere dönük eleştiri" ve "okura dönük eleştiri" (Moran, 2005, 77-272) biçiminde dörde ayırmıştır. On beş şiirin yanısıra üç roman ve onlarca anı/deneme yazısı kaleme almış olan Abdülhak Şinasi de *Mütareke Dönemi'nde* kaleme aldığı eleştirel yazıları da burada sözü edilen yöntemler bağlamında incelenebilir metinlerdir.

"Estetik eleştiri" ve "sanatçı eleştirisi" ise incelemelerde "estetik" ve "sanat" vurgusunun yapılması ile ortaya çıkmaktadır. Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sezai Karakoç gibi isimlerin eleştirel yazılarının örnek gösterilebileceği "estetik eleştiri" ve "sanatçı eleştirisi"nde eleştirmen de aynı zamanda sanatçı kimliği veya kişiliğine sahiptir. Estetik eleştiride, eleştiri bir bilimden ziyade bir sanat faaliyeti olarak görülür. Ortaya konan eleştiri metninde, bir edebî metinde olduğu gibi sanatsal dile ve üsluba önem verilir. Eleştirmen, incelediği yazar veya şair ile sanatçı empatisi kurar. Eleştirmen, salt beğeni veya tenkitlerini sıralamaktan kaçınır, gerektiğinde yazarlık önerilerinde bulunur.

Öznel yargılar da taşıyan eleştirel okumalarıyla Abdülhak Şinasi Hisar, tarihî-sosyolojik eleştirinin yanı sıra metin, yazar ve okur merkezli yaklaşımlardan faydalanmış; genç roman yazarlarına, şiir tercüme edenlere hatta eleştiri yazısı kaleme alacaklara çeşitli önerilerde bulunmuştur. Hisar, sonuçta yazım tekniklerinden cümle yapılarına, karakter oluşturmaktan metni sonlandırmaya, alıntılar yapıp kendi önerilerini de sıralamak suretiyle sanatçı eleştirisine ve estetik eleştiriye örnek gösterilebilecek metinler ortaya koymuştur.

Hisar'ın eleştiri yönteminde dikkat çekilmesi gereken ilk husus, dil ve üsluba dairdir. Onun roman ve anı-denemelerindeki dil işçiliği, Osmanlıca olarak da adlandırılan dil duyarlıkları, sanatlı ifadeleri, girişik ve birleşik cümleler ve ince mizahî üslubu makalelerinde de dikkat çekmektedir:

"Gençler artık hayatta müphem, sihirli bir şeyler sezerler; ilk defa olarak mehtabın gecelerine girer ve kadınlar değişir... Aynı kadınlar değildir bunlar...

Şüphe yok ki hepsi yeni geldiler ve bilinmez bir âlemin hazlarıyla neşelerini yeni getirdiler." (Hisar, 2008, 54)

"Bir zamanlar hokkasına bir iki damla zemzem suyu akıtmış olan şair Tevfik Fikret, bize 'İnanmak İhtiyacı'nı 'Sabah Ezanında'yı, 'Ramazan Sabahı'nı yazmıştı" diyen Hisar'ın eleştiri/inceleme yazılarındaki üslubu, deneme ve romanlarındaki gibi bir yandan da nahiftir. (Hisar, 2008, 145)

Hisar'ın eleştiri yönteminde dikkat çekilmesi gereken ikinci husus, onun mükemmeliyetçiliği ile ilgilidir. Öyle ki *Dergâh* dergisi, titiz ve alıngan Abdülhak Şinasi'nin dergilerinde çıkan yazısındaki "tertip sehivleri dolayısıyla" bir dipnotla, dergi adına "teessürle, beyan-ı itiraz" (Hisar, 20028: 82) etmek durumunda kalmıştır.

Hisar'a göre edebî fikirlerimiz ve eleştirel yargılarımız bir açıdan, her mevsim açılıp dökülen yapraklar gibi geçici şeylerdir. Kitaplar hakkında duyulan takdirler ve beğeniler, eserlerin kemâlinde ziyade bunları beğenen zihinlerin ne derece kemâle erip ermediğini gösterir. Fikrî muhakemelerimiz de kalbî his ve düşlerimiz de sonuçta şahsî anlayışlardan ibarettir. Edebî-eleştirel beğenilerin sonuçta "öznel" olduğunu pek çok kez dile getiren Hisar, şiirsel güzellikleri bir kadına benzetir. Hisar, Sembolizm bahsinden hareketle sanatçıdaki ve okurdaki yenilik iddia ve arayışının da evrensel bir aldaniş olduğunu söyler. Ona göre "bir eser-i edebîde yenilik görmek, kısmen gözlerin bir ihtiyacının mahsulüdür. Yenilik, bir tabîî nazar-ı hissî ve nisbî bir şeydir. Her yeniliğin kökleri de mazide mevcuttur." Hisar, on dokuzuncu asırda âdeta kutsal gibi algılanan bilimsel verilerin bile göreceli olduğunu, mutlak olmadığını vurgular. Ona göre "Her fikir düşünülmüş ve kabul edilmiş bir histir." (Hisar, 2008, 122-124, 175, 205, 236)

Estet Hisar'a göre sanatın temelini teşkil eden sağlam klasikleri ortaya koyabilecek kişiler de ancak "bir sanatı daha sadık bir ruh ile için için, uzun uzun sevenler, ona bütün bir aşk-ı hayatı vakfedenler"dir. Sanata bağlılık ve büyük bir gayret ile hizmet edenler, sadece onlar "emel ve hülyalarından kopararak hakikat-ı asıl eserler", şaheserler meydana getireceklerdir. Hisar'a göre dünyanın güzelliğinin kendisi, başlı başına estetikdir ve kelimeler olmadan da bu estetik kendini sevdirebilir. Bütün kalpler, daha yükseğini, daha büyük lezzetleri arar. Bu aşkın, coşkunun ahenk ise yukarılarda kırılır ve hayat, biçare bu zamanın bî-şuur sularına dökülür. (Hisar, 2008, 34, 197, 221)

Edebiyat teorileri bağlamında dillendirilen "sanat için sanat" ve "toplum için sanat" klişelerine, estet Abdülhak Şinasi Hisar, sanat para getirmez, sanatçı kendini kandırmamalı gerçeğinden hareketle, olaya "sanat için sanatçı" görüşünü ilave eder. Hisar, "sanatçı için sanat" düsturuna bağlı olarak da sanatkârın eserini, ilk önce kendi zevki, sonra da mümtaz bir zümrenin tasvibi ve aşkı için ürettiğini ileri sürer. Hisar'a göre bundan sonra da halk gelir ve halk, eseri beğenir veya beğenmez. (Hisar, 2008, 252, 253)

Eleştirel yazılarında "sanat için sanat", "sanatçı için sanat" ve "sanat için sanatçı" görüşlerini savunmuş olan Hisar'a göre sanatın gösterici ve arındırıcı işlevinin dışında gizleyen bir yönü de vardır. Sanat, gizli ruhlarımızı

örtmek için muhteşem ve mukaddes bir cübbe gibidir. Kefenden önce bu ihtişama sarılmak gerekmektedir. Sanatın duasındaki suniliği de gizlemeye çalışmaya gerek yoktur. Yazarın görevi, hakikati bir nüktede toplayıp özetlemektir; bütün basit ve katlanılmaz ayrıntıları söylemek değildir ve sanat aynı zamanda "bir haremdir"; bir sanatın haremine girip bir sanatçının eserlerini inceleyebilmek için de onun ruhunu bilmek lazımdır. (Hisar, 2008, 174)

Abdülhak Şinasi, baskı altındaki halktan ve gazetelerden söz ederken "mizah ve hiciv" kavramlarını açıklar; eleştirel yazılarında "hakaret komiği, kukla komiği, huy-seciye komikliği, surat komikliği" gibi mizahın anatomisini çıkartır. Hisar'a göre mizah basın dünyasının "hakikaten çıplak görünmemek için örtüdüğü bir örtü, görünebilmek için büründüğü bir şekil ve fikrin bir imkân-ı ifadesi" (Hisar, 2008, 103) olmaktadır. Hisar'ın bazı eleştirilerindeki kinayeli benzetmeler dikkat çekmektedir:

"(..) nazımın [şairin] kusuru, kendi şiirlerindeki muvaffakiyeti çok severek, tekrar ve itnabten [sözü uzatmaktan] kurtulmak için bu manzumeleri çok dallı ağaçlar gibi budamadan yan yana getirmiş olmasıdır." (Hisar, 2008, 103)

Bazı inceleme yazılarında yazar merkezli bir tutum sergileyen Hisar, Pierre Loti'nin *Suprêmes Vision d'Orient* adlı eserini tashihçi bir üslupla incelediği yazısında ilkin tür tespiti yapar. Pierre Loti'nin gizli siyasî faaliyetlerini de sezdiği anlaşılan Hisar'a göre Loti'nin söz konusu eseri, günlük şeklinde kaleme alınmış hususî bir ruznamedir. Okuduğu metindeki lirizme de vurgu yapan Hisar, yazarın kaleminde "sessiz bir kuvvet, müessir bir şiir" olduğunu ileri sürer. (Hisar, 2008, 149)

Eleştirel incelemelerinde "beğeniler, eleştiriler ve öneriler" yer alan Hisar'ın gönlü de gözü de genel olarak geçmişte değil, gelecektedir. Bu manada Hisar, 1920'lerde, *Dergâh* dergisi odaklı basın-yayın hayatına bakarak ülke adına "müstakbel bir Rönesans devrini" idrak ettiklerini belirtir. Hisar, yazar/şair seçiminde de klasik olabilecek, edebî değerleriyle geleceğe taşınabilecek isim ve eserlere odaklanmıştır. Önerileriyle genç yazarlara klasik olmaya doğru giden yolu öğretmeye çalışan Hisar, eleştiri yazılarının bir kısmında, daha önce kaleme alınmış eserlerin yanı sıra içinde yaşamakta olduğu dönemde yazılmış edebî eserleri incelemiştir. Güzel ve dikkat çekici söylemek çabasına girip, saçma söylemek tehlikesine karşı uyarın Hisar, metinlerde yerinde bir suskunluğa ve kendini bilmeye (sükût ve mahiyete) ayrı bir önem vermiştir. Hisar'ın eleştiri yazılarından, onun sıkı bir gazete okuru hatta arşivcisi olduğu da anlaşılmaktadır. (Hisar, 2008, 37, 54, 153, 268)

Yazarlıkta, öncelikle metnin türünün doğru belirlenmesi ve türün sınırlarına riayet edilmesi gerektiğini söyleyen Abdülhak Şinasi, edebî türlerin derinliğine vakıf olacak şekilde yazmayı önerir; yüzeysel (satihta) kalmaktan alıkoymaya çalışır. Şiir türü ve metinlerde şekil-öz handikabı konusunda türlerin, kendilerine biçilen şekilsel sınırlara bağlı kalmaksızın bir süre sonra geliştiğini söyleyen Hisar'a göre, şekillerin kıymeti olmamakla birlikte bir şekle sahip olmadan herhangi bir edebî verim de ortaya konulamaz. Edebiyat

çevrelerinde şekle karşı gösterilen "garip düşkünlüğe" de dikkat çeken Hisar'a göre ileride roman ve hikâye türleri, "vaka hikâyesi" çerçevesini, şiir türü de "vezin ve kafiye" sınırlarını aşacaktır. Günün ve geleceğin edebiyatı "ruhî mevzuları ta'mik eden" yazılar olacaktır. Abdülhak Şinasi, sonuçta yazarlara zihnen dağınık olmamayı ve niteliği düşürecek derecede farklı türlerde veya türü belirsiz kalacak şekilde yazmamayı tavsiye eder. Genç yazarları "tercihsiz bir surette, her tarzda sülûk" olacak şekilde yazmaktan sakındırır. (Hisar, 2008, 50, 82, 124-126, 156, 159)

Eleştirilerinde, yazım ve anlatım tekniklerini karşılaştıran Hisar, Ali Zeki Bey'in *Duman* adlı romanındaki karakterleri incelerken bir anlatım tekniği olarak hatıra defterinin kullanımına dikkat çeker. Ali Zeki'nin iki romanına seçtiği *Ateş* ve *Duman* adlarının yazıldıkları ve ele aldıkları dönemin siyasi-toplumsal atmosferi açısından, karşılıklı olarak değiştirilmesinin daha isabetli olacağını belirtir. Ali Zeki'nin romanındaki güçlü ve zayıf yanları da tespit eden Hisar, günümüzde kullanılan "özetleme" ve "gösterme" terimlerini hatırlatacak şekilde, yazarın birkaç cümle içinde birçok zamanı ve birçok vakayı anlattığı kısımları "zayıf" olarak niteler. Yazarın her hadiseyi ayrı ayrı nakil ve tespit ettiği yerleri "güçlü" kabul eder. Romanın sonlandırılışını ise "fazla kusurlu" bulur. Ona göre iyi bir romanda gizlenmiş pek büyük fikirler ve pek büyük hisler bulunur, bulunmalıdır.

Ali Zeki Bey'in *Alev* adlı romanında, türün sınırları açısından bazı kusurlar bulan Hisar'a göre söz konusu eser katlanılmaz (mâlâyutak) ayrıntılar içermektedir ve *Alev*'in kısa bir roman biçiminde değil de uzunca bir hikâye şeklinde yazılması daha isabetli olacaktır.

"Filhakika mesela ilk sahifede, Kadıköy'den adaya giden vapurun, köprüden beş buçukta kalktığını nafîle yere öğrenmesek daha iyi olurdu." diyen Hisar'a göre bir edebî eserin tümü güçlü olmalıdır. Eserdeki zayıf kısımlar, gözden geçirilip olgunlaştırılmalıdır. Ayrıntı türünden bilgiler de kurmacada önceden veya gelişi güzel değil yeri geldikçe verilmelidir. Eserdeki kişiler hakkında tanıtıcı bilgiler veren Abdülhak Şinasi, "Zeki Bey'in eşhası kahramanlar değil, alelaide şahsiyetler." derken roman ve öykülerde "karakter-tip ayrımının belirginleştirilmesini tavsiye etmiş olur.

Kurgu açısından aşırı romantizmdeki komikliğe dikkat çeken Hisar, "hayatın tabii kuvvetini gösteren bir surette" evrensel gerilim kurgusuna vurgu yapar. Yine kurguda "bir adamın hamile eşini eski sevgilisine emanet edip askere gitmesi" gibi akla, hayatın gerçekliklerine uygun gelmeyen noktaları tespit eder. Hisar, "Bu eşhas (...) bize akrabalarımız gibi geliyor." derken de karakterlerin hayatın içinden çekilmiş-seçilmiş olmasına, okur-karakter özdeşleşmesine ve metnin gerçeklik duygusu uyandırmasına dikkat çeker. Abdülhak Şinasi, "...burada hiçbir tafsilat zait olmazdı." derken, tahkiyeli eserlerde ihtiyaç duyulan yerlerde görülen detay yoksunluğuna vurgu yapar. "Acaba 'İkinci Sene' kısmına geçmiş birtakım tafsilatın yeri, tarihen ait olduğu 'Birinci Sene' kısmında değil miydi?" derken de bilgilerin ve ayrıntıların metinde sırası gelince ve doğru sıralamada verilmesi gerektiğini hatırlatır.

Aynı eserin kurgusu bahsinde -muhtemelen Ahmet Mithat Efendi'nin tesiriyle- "Bu kubbeyi tutan pek az sağlam bir temel oluyor..." diyen Abdülhak Şinasi, genel olarak okurdaki tesiri devam edebilecek "romantik sonları" başarılı ve etkili bulur:

"Neyyire son satırlarda hâlâ ağlıyor. Fakat yaşlarını ne refikasına, ne kocasına göstermemek için, küçük çocuğuyla yüzünü örtüyor ve bu hatime pek güzel..." (Hisar, 2008, 30, 31)

"Belki 'haziran bidayetlerinde idi' yerine, 'haziran iptidalarında idi' demek mücerrah olur ve 'ruhumun mesâya eren aşkı' yerine, daha müstamel bir kelime bulmak lazım gelirdi." diyen Hisar, dilde sadeleşmeyi tavsiye ederken kendi söz varlığının da yarınlara "eskiyerek" miras kalacağını muhtemelen düşünmemiştir. (Hisar, 2008, 27-31; 199, 200)

Hisar, inceleme yazılarında metinleri, dil ve üslup bakımından eleştirirken yer yer tamlamalara da dikkat çekmiştir:

"Ali Zeki Bey'in lisanı terkiplerden kurtulmuş (...) Yalnız iki tane kaçırmış: 'meş'ime-i lütûf', 'aks-i hayal' gibi. Fakat terkiplerden kurtulan bu lisan hatadan da salim değil." (Hisar, 2008, 32)

Psiko-biyografik yazar merkezli eleştirilerde de bulunan Abdülhak Şinasi'ye göre genel olarak bir yazarın kişiliği, hiçbir zaman tamamıyla değişmez. Edebî ürünler, yazarın mizacının ürünüdür; hislerimiz ve fikirlerimiz tabiatımızın mahsulleridir, dahası aynı tabiat manzarası, bizim ruh hâlimize göre bize bazen neşeli bazen mahzun gelir.

Hisli ve gözlemci yazarlara ayrı bir önem veren Abdülhak Şinasi, varsa bir metindeki sunî cihetlere ve gösterişlere itiraz eder. İncelediği şair veya yazarların eserlerindeki yenilikleri ve orijinallikleri tespit etmeye çalışır. Hisar, bazen de ele aldığı yazarların aile ortamında almış olduğu özel eğitime -sanatlarına etkisi bakımından- dikkat çeker. Fazıl Ahmet Aykaç hakkında "Zekâsı ince ve nüktesi pek edibânedir." tespitinde bulunan Hisar, Ahmet Haşim'in Göl Saatleri şiiri bahsinde, asıl hakikatin derunî hakikat olduğunu söyler. Hisar, Ahmet Haşim'in sembolist tabiat algısı ile "hilkî istidadı arasında garip bir ahenk ve münasebet" bulur. Haşim'in eğitim sürecini ve çocukluk yıllarını hatırlatan Hisar, şairin yetişmesinde "Afganlı, sert çehreli lalalara", "ders olarak her şeyden önce hüsn-i hat' talim edilmesine" ve şairin "muğlak bir hassasiyetin sahibi" olmasına vurgu yapar.

Tahsin Nahit Bey'in bir meziyet derecesindeki tiyatro aşkına, yazar merkezli yaklaşımla vurgu yapan Hisar'a göre Tahsin Nahit, halkın arasından sahneye muhabbetli gözlerle bakışı ile, en iyi zamanını yaşadığını hissettirmektedir. (Hisar, 2008, 49, 103, 238, 170-172, 239)

Abdülhak Şinasi, Servet-i Fünûn dönemi edebiyatında medeniyet kavramına verilen önemi açıklarken tarihî-sosyolojik eleştirilerde bulunur. Hisar'a göre o devirde düşünce ve sanat çevrelerinde dinî ve millî bir aşk yoktu. Ruhlar için heyecan bahşedecek bir mabet yoktu. O devirde, hayranlık

duyulan (meftun olunan) medeniyet de Batı düşüncesinden başka bir şey değildi.

Yine Hisar'a göre ülkede, Mütareke Devri'nde (1921) bir günde çıkan gazetelere topluca bakılacak olsa, kamuoyunu aldatmak için insanın bir cemiyet-i hafiyenin (gizli teşkilatın) varlığına inanası gelecektir. (Hisar, 2008, 144, 238)

Eleştiriyi, sürekli ve canlı bir edim olarak tarif eden Abdülhak Şinasi, bazı eleştirel yazılarında metne okur alımlaması açısından yaklaşır, bazen bir kitabın nasıl okunması gerektiğini açıklar, okurlara tavsiyelerde bulunur. Hisar'a göre edebî eleştirinin işlevi ise okuyucuların gözünü bilemek ve onları daha seçici ve dikkatli (müşkülpesent) kılarak onları aşağı seviyedeki eserlerden yüz çevirtmektir.

"Her şiirin ne kadar kaari varsa, hemen o kadar da mânâsı olur." (Hisar, 2008, 193) diyen Hisar'a göre bir edebî metin, zaman içinde değişirse de metnin ruhuna dalan gözler değiştikçe, ondaki manalar yerlerinden oynamakta ve değişmektedir. Eskilerin metinde keşfettiği anlamları miras alanlar, bu anlam zenginliğini çoğaltmaktadır. Hatta "asıl büyük üstat telakki ettiğimiz bir sanatkârı, tıpkı aşığı olmuş gibi beğenir ve severiz."

Okur merkezli yaklaşımla "büyük eser-küçük okur" ayrımı yapan, her fikrin hatta saçmalıkların dahi taraftar bulduğunu söyleyen Hisar'a göre büyük eserleri okuyup anlayamayanlar (onlara hülûl edemeyenler), eserin avlusunda gezinmekle birlikte yine de eseri beğenirler. Hisar'a göre [iyi] kitaplar "İçlerine bütün mevsimleri, bütün zekâları ve bütün hayatları toplayan hediyelerdir (tuhfelerdir). (Hisar, 2008, 103, 221, 239, 240, 267)

Hisar, iyi bir kitabı okumayı da bir çiçek tarlasında gezmeye, sevilen saçları okşamaya, güzel bir ruhu öpmeye ve gümüşî sinelere benzetir:

"Evet, güzeldir bu bahar, bu mehtap!.. Fakat şairler ve feylesoflar sihirbaz elleriyle, bütün bu güzellikleri avlamış ve kitaplarının birkaç cümlesinde saklamışlar. Mehtaptan daha güzel, bahardan daha kuvvetli, o kadar sihirkâr birkaç cümle!.. Bahar... Bahar!.." (Hisar, 2008, 55)

"Edebiyat ve Kaari" başlığı altında okurları eğitmeye çalışan Hisar'a göre okurları okumaktan alıkoyup şikâyete sevk eden etmenlerden birisi, onların milli özgüvenden (itimad-ı nefis-i hüsünden) mahrum oluşlarıdır. Memlekette okumaya değer yazı olmadığından yakınan yeni nesil, muhtemelen hiç okumadan yazıyordu. Hatta aynı edebiyat dergisinde yazarlar bile birbirlerinin yazdıklarını okumayabilmektedir. Oysa Batı'da yazarların yetişmesine katkısı olan "ince, yüksek zevkli bir okuyucu (kaari) sınıfı" vardır.

Hisar'a göre okurlar klasiklere öncelik vermelidir; popülizme, popüler edebiyata kapılmamalıdır; "ufukta mütemadiyen değişen seraplara" gönül vermemelidir. Hisar, bazı eserlerin kıymetinin anlaşılması ve güzelliklerinin hissedilmesi için de metnin aslının yazıldığı kaynak dilden okunmasını tavsiye eder. Sanatı "bir aşkın, bir imanın fevvesi" olarak tanımlayan Hisar,

toplumun hatırı için yapılacak bir sanata karşı çıkar. Ona göre zevk, sırf halka verilmiş bir imtiyaz değildir. "Sanat için sanatçı" görüşünü savunmuş olan Hisar; niteliksiz, birikimsiz ve seçim yapamayan okurlardan da sözlerini esirgemez. Okur merkezli eleştiri anlayışına yeni bir renk katarak bazı muharrirlerin sayfalarını, cahillerin onlara konduğu sinek avlayan kağıtlara benzetir. (Hisar, 2008, 126, 143, 216, 253, 266)

Eleştiri yazılarında "hoş ve gönül oyalayıcıdır" türünden öznel yargılara yer veren Hisar, incelemelerinin bir kısmında "Ben olsaydım şöyle değil de böyle yazardım." tarzında, öznel-eleştirel ifadeler kullanır. Hisar'a göre bir edebî metni tatmanın usulü, onu "parça parça tenkit ile iktifa etmek" olmamalıdır. Bir eseri anlamak için o eserin ruhuna nüfuz etmelidir.

Eleştiri yazılarında eserdeki vakaları da özetleyen Abdülhak Şinasi, daha sonra görüşünü dile getirip genel tespitlerde bulunur. Görüşünü destekleyecek şekilde de incelediği metninden alıntılar yapar.

Hisar, incelediği metinlerdeki kahramanlara karşı da bazen hisler geliştirir. Kimilerine acır, kimilerini sever, onlarla birlikte duygulanır.

İzlenimci eleştirinin çoğu kez kaçınılmaz olduğuna vurgu yapan Hisar'a göre eski sanat ürünlerini, gençliğimizde duyup beğendiklerimizi, hep daha zarif, daha nezaketli ve sağlam (metin) bulur; öyle kabul ederiz. İlk emdiğimiz şiirin tadını bir daha bulamayız. Bu bağlamda eleştirmenlerin öznel bazı kanaatleri, mazi için muteber olabilir. Hâl ve atı içinse ne kadar makul olacağı meçhuldür. Yaş ilerledikçe de edebî eserlerden alınan zevk değişip azalabilir.

Hisar'ın eleştirel tespitlerinden bir kısmı "Edebiyat, sanatların en müşkülpesendi ve en kirlisidir." türünden aforizmal ifadelerdir. Hisar'ın bazı eleştirel tavsiyeleri de "Bir Genç Edibe Nasihatler"de olduğu gibi vecizeler şeklindedir. (Hisar, 2008, 102, 12-126, 143)

Abdülhak Şinasi'nin "estetik eleştiri" bağlamında değerlendirebileceğimiz yazılarının bir kısmında istekler ve yakınmalar dile getirilmiştir. Sadece ölmüş yazar ve şairlerin edebiyat tarihine ve eleştiriye konu olmasından yakınan Hisar'a göre hayatta iken de bir yazarın dehâsı kabul edilmelidir ve bu türden kabuller, civanmertliktir. Bir fikir, bir yazar ilk çıkışında, genel olarak dehâ olarak kabul görmez; o ancak zamanla dehâlığa inkılap eder. Hisar, bu manada Yarın adlı edebî dergide eski şairlere, yazarlara yer verilmesine ve hariçten gelen yazılara, fikirlere ayrılmış açık bir yazı alanının bulunmasına sevinir.

Kaybedilen alimlerin hayat hikâyelerini ve eserlerini kapsayıcı biyografik çalışmalar yapılmasını, onların basılmamış eserlerinin yayın hayatına kazandırılmasını tavsiye eden Hisar, on dokuzuncu asırda ihmaller sonucu, binalarıyla harap olan, müdavimleri de dağılan tekke ve dergâhların düştüğü duruma da üzülür. Yazarların edebî dergilerde kalmış veya yeni baskıları yapılmamış eserlerinin birer külliyatta dönüştürülmesini tavsiye eden yazar, bu türden işleri, onlar için yapılacak bir türbelere benzetir. (Hisar, 2008, 45, 163, 215, 241)

Bir kitabın sonunda veya başında bir fihrist bulunmayışını, zorakî ve sunî söz söylemeyi, sanatta kıdemli olanlara imtiyaz gösterilmesini, bir yazarın kapsayıcı (şümüllü) bir başlık kullanıp, yazısının içeriğinde ise bunun hakkını vermeyişini eleştiren Hisar, okurların eğiliminin klasiklerden ziyade her zaman alışık olduğumuz popüler kitaplardan yana olmasından yakınır. Memlekette "safî sanat ve safî sanatkâr" anlayışının bulunmamasına üzülen Abdülhak Şinasi'ye göre hayat ve medeniyetin gelişimi için "sanat için sanat" anlayışı gereklidir. Hisar, yeni özcü ve tasfiyeci lisanın şiire olumsuz tesirinden de örtük ifadelerle yakınır. (Hisar, 2008, 102, 122, 124, 239, 248, 220)

Abdülhak Şinasi, Eski Edebiyat'ta tenkidin/edebî eleştirinin olmayışından da yakınmıştır. Ona göre Eski Edebiyat [mensupları], eserlerini hep bilinen şaheserlerin kalıpları içine döktüğünden dolayı doğurganlığını yitirmiştir. Tanzimat Edebiyatı ve Edebiyat-ı Cedide kuşakları da eleştirmen sıfatına layık bir isim yetiştirememiştir.

Hisar'ın öngörülerinde onun nesli, şiir ve hayal vadilerinde daha az kalıcı eserler bırakacak; fakat geçmiş asırların eserlerini daha iyi anlamak şerefine sahip olacaktır. Eleştiri sanatı da gittikçe daha çok ilgi görecek ve faydalı olacaktır. (Hisar, 2008, 133, 234)

Hisar, yazılarında edebî eleştirinin yanı sıra tiyatro performansı değerlendirmesi de yapmıştır. Bu bağlamda bulduğu kusurlar, bir oyuncunun kendi şahsiyetinden hiç ayrılmaması ve temsil ettiği ruha yabancı kalmasıdır; oyuncunun repliklerini (rolünü) iyi ezberlemediği için, iyice hatırlayamadığı cümleleri "laubali ve mebzul" sözlerle, kendi ilhamıyla süsleyerek, sözlerini sık sık değiştirmeye mecbur kalmasıdır; tereddütler yaşamasıdır. Yol gösterici ve yapıcı önerilerde de bulunan Hisar, söz konusu tiyatro sanatçısının canlandırdığı karaktere daha millî bir merak ve daha az hususî bir sima vermesinin de isabetli olacağını söyler. (Hisar, 2008, 262)

Hisar'ın Meşrutiyet devri okumasında, Yıldız yönetimi (II. Abdülhamit), sanatı menfi bir şey olarak telakki etmiştir. Hisar'a göre o dönemde sanatın kendisi de milletin gövdesine aşılınmamış, onun dallarından tezahür etmemiştir. Sanat, aydınları Garp seralarında yetişen Frenk üzümü gibi mest etmiştir.

Batılılaşma konusuna temkinli yaklaşan Abdülhak Şinasi mantık, muhabbet ve ihtirasın uyumlu birlikteliğini arzulamıştır. Ona göre Tanzimat ve Servet-i Fünûn'dan sonraki kuşak "yabancı bir mantıkta çare-i selamet" aramıştır. Oysa hayatın mahsulü olan bir mantık benimsenmeli idi. Duyguları mütearız olunmamalı idi. Köksüz, ruhsuz Batıcılar kendilerini, damarlarında dolaşan kanı yalanladıkları derecede ilerici ve aydın zannetmişlerdi.

Hisar'a göre on dokuzuncu asrın pozitivist aydınları, o dönemlerde genellikle kiblesini şaşırmış kişiler idi. Oysa her ziyaya pervane misali uçanlardan aydın olmaz ve "Maneviyatı akılla tartmak istemek, felsefenin en büyük delâletidir." Salt eleştiren veya inkârcı rasyonalizmin sonucu da geride inkâr edilecek bir şey bırakmayan yorgunluktur.

Yanlış Batılılaşma eleştirisi yapan Hisar'a göre galip Avrupalıların hayatını numune olarak "bir kalıp döker ve kalbimizin bu kalıba girmesini" istersek yanlış, yanlış yapmış oluruz. Gözler Batı'dan çevrilmeli, kalbe ve ruha dönülmelidir. Her yeni nesil, milletin ve ırkının tarihini, kendi anlayışına göre yeniden yazmalıdır. Tarih kitaplarında da millete yer verilmelidir.

Devrin aydınlarından Haşim Nahit Bey'in Avrupa medeniyetini sadece maddî olmak veya maddî menfaat peşinde koşmakla nitelemesine itiraz eden Hisar, Batı'nın görmezden gelinemeyecek bir mefkuresinin de olduğunu söyler Hisar'a göre öte yandan Batı'dakinin dışında, tahakküm altına alınmak istenen Şark'ta da medeniyetler ve medeniyet havzaları vardır. Hatta medeniyetin kendisi, bir eser-i sanattır.

Batı'dakinin aksine, Şark'ta maddî ve manevî zenginliklerin keşfedilmeden saklı kalmasına duyduğu üzüntüyü de dile getirmiş olan Abdülhak Şinasi, "din" bahsinde, yeni tespitler ve görüşler ortaya koyma yolunun (içtihat kapısının) açık olduğunu söyler. Hisar'a göre din, medeniyet faaliyetlerinin cevheridir, özüdür. Din sendeleyince, medeniyet de alçalmaktadır. Yine Hisar'a göre mantığımızın mabetleri ve hazineleri, ulu camilerimizdir. Bir cami, bize lazım olan mantığın da toparlayıcısıdır (camiidir). (Hisar, 2008, 79- 94, 145, 243, 244)

Hisar, Tanzimat ve sonrasındaki kuşaklara mensup Türk aydın ve ediplerinin düşüncelerine bağlandıkları önemli Batılı isimleri, tek doğru kaynak gibi görmelerine ve göstermelerine de itiraz eder:

"Tevfik Fikret'in tabir-i vech ile Servet-i Fünûn aile-i fikriyesi en çok Hippolyte Taine'e düşüncelerine ehemmiyet verir gibiydi. Ve muharrirleri 'Taine diyor ki...' demekle, itikatlarınca hakikati söylemiş gibi olurlardı. Prens Sabahaddin Bey ve 'ilm-i içtimaiyeciler', Edmond Demolins ve peyrevlerinin gözlerine inanırlar, gözlükleriyle görürler. Ziya Gökalp Bey ve taraftarları, Durkhaime'in taht-ı tesirinde idiler. Yeni *Dergâh* muhiti de kıymetli muharrirlerinin birkaçında, asrî aklın tevsîfine pek çok yardım etmiş olduğuna benim de kanaat ettiğim Bergson'u anlamış ve nokta-yı nazarını sezmiş görünüyorlar." (Hisar, 2008, 93)

Yazı hayatına atıldığı 1918'den itibaren eserleri ile birikim ve üslup sahibi olduğunu kanıtlamış olan Abdülhak Şinasi'ye göre Ziya Gökalp, kendi döneminde sanata yükselmeden "fikir sahasında kalan bir tez" olmuştur. Gökalp, gereğinden fazla tasnifçi ve mutlakiyetçi olmuştur. Gökalp'in temel kusuru ise fazla dogmatik olmasıdır. Yine Hisar'a göre Millî Edebiyat döneminin öncülerinden olan Ömer Seyfettin, kabiliyeti olmasına rağmen "edebiyatı kolay bir latife ve şaka işi gibi" telakki etmiş ve bu fikri genelleştirmiştir. (Hisar, 2008, 77)

Abdülhak Şinasi'nin "Matbuat Âlemi Hilâlin Günü" başlıklı inceleme yazısının konusu, bir müddet Musul'da ikamet etmiş olan ve "Basra körfezinden Ararat dağına şâyân-ı dikkat bir seyahatname" yayımlayan Mister

G. E. Hubbard'ın eseridir. Hisar'a göre Hubbard, söz konusu eserinde "şimdiki yeni, yani yalnız Türklerin Türkiye'sinin ne olduğunu" anlatmaktadır.

Abdülhak Şinasi, Bergsoncu düşüncenin aydınlar arasında yaygın olduğu Mütareke yıllarında, Henry Bergson'un yeni bir felsefenin kurucusu (bir mübdi) olmadığını, belki zamanın efkârı umumiyesinin tercümanı olduğunu, zamanının filozofu ve sesi sayılabileceğini ileri sürer.

Hisar, devrin meşhur Fransız yazarlarını da bir yazısında, Türklere taraftar olanlar (Lamartine, Theophile Gautier, Pierre Loti...) ve Türklerin aleyhinde olanlar (Moliere, Chateaubriand, Victor Hugo...) biçiminde tasnif eder. Hisar, Maurice Barres'i ise "en büyük dahi" olarak telakki eder. (Hisar, 2008, 232, 247, 263, 271)

Abdülhak Şinasi'nin Mütareke devri yazılarında en fazla yer verdiği yabancı isimlerin başında Pierre Loti ve Claude Farrère gelir. Hisar, Türk dostu ve müdafii olarak gördüğü Pierre Loti'yi överken onun dil ve üslubu hakkında övgülerde bulunur. Ona göre Loti'nin kalemi, bir şair kalemidir. Onun yazdıkları "bir bülbülün sesine muadil bir tesir ve füsûna malik" sözlerdir.

1921'de Nobel Edebiyat Ödülü, Anatole France'e verilip Pierre Loti ise tercih edilmeyince de Claude Farrère, bu durumu Loti'nin Avrupa'ya karşı Türk dostu olmasına bağlamıştır. Hisar, Fransız romancı Claude Farrère'nin üslubu ile ilgili olarak da "kısa, çâlâk ve asabi tarz" ifadelerini kullanır. Claude Farrère'nin romancılığını ise İstanbul'u "maddî ve manevî güzellikleriyle tasvir ettiği için över. Abdülhak Şinasi'ye göre o tasvirler, yüzleri zehirleyen tatlısu Frenklerinin, pespaye Beyoğlu'nun asil gözler tarafından görülmüş ve Osmanlının intikamını alırcasına yapılmış tasvirlerdir.

Pierre Loti gibi Farrère'yi de Türk dostu ve müdafii birisi olarak gören Hisar'a göre Farrère, Türklerin his cihetinden "diğer yerlilere, Şarka, Ortodokslara ve Levantenlere, yani tatlısu Frenklerine ahlak ve medeniyet nokta-i nazarından ne kadar tercihe şâyân" olduğunu Avrupalılara anlatmıştır. Farrère, Türkleri müfterilere karşı vicdanen savunmuştur. Türklerin yenilgisini Fransa'nın yenilgisi olarak görmüştür.

Claude Farrère'nin *Afyon Dumanları* adlı romanını Fransızcasından inceleyen Hisar, Farrère bu eserinde Avrupa'dan (sömürge) Hindistan'a giden Avrupalı memurları ve askerleri anlattığını belirtir. Eseri "daha çok genç, ve belki lazım geldiği kadar olgun değil; biraz lüzumsuz yere dolgun bir kitap" olarak niteleyen Hisar, bu roman özelinde, vakayı özetlemenin imkânsız olduğunu, çünkü bu eserde teferruatın ehemmiyetli olduğunu belirtir. Sömürge görevlilerinin kendilerini yerli halka "medeniler" diye yâd ettirdiği bu romanda, romanın tezini de dillendiren Hisar'ın tespitleriyle her türlü kabahat, kötülük, habaset, vahşet ve rezillik Avrupalı medeni işgalcilerde bulunmaktadır:

"Kitaptan çıkan mânâ, 'medenî' denilenlerin medenî olmadıkları yahut medenîlerin zannedilenler olmadığıdır. Ve bu hakikat izhar edinceye kadar, bir hayli süflî ve müteredit şahsiyetlere ve bir hayli vahşi vakalara şahit oluyoruz." (Hisar, 2008, 272)

Maziye meftun olan Hisar, Farrère'nin *Katleden Adam* adlı romanını da maziye verdiği önem açısından takdire şayan bulur. Hisar'a göre bu romanda Pierre Loti'nin Farrère üzerindeki etkisi barizdir. *Katleden Adam* romanında "mazinin o kibar ve saf siması karşısında lebrîz olan bir kalp, tıpkı kendininki gibi İslâm mahalleleri, o asûde mahalleler, sakın kahvehaneler, rahat ve yavaş bir hayat aşkı" vardır. Farrère'in veciz üslubunu öven Hisar, "kurguda samimiyet" vurgusunu, Claude Farrère'in bir tür vampir romanı olan *Zî-Hayat İnsanların Evi* adlı eserini incelerken de yapar. Hem bu eserde hem de aynı yazarın *İdam Mahkumları* adlı romanından metafizik, fennî, siyasî ve içtimâî manalar çıkmadığı (teraşşuh etmediği) için bu eserleri kusurlu bulur. Türk ruhunun ve hayatının güzelliklerini tasvir ettiği için Farrère'i öven Hisar, yazarın en çok sevgiyle bekleyip karşılaşacakları eserlerinin de onu ilhamıyla besleyen Şark'a ve Türk'e dair yazacağı eserler olacağını söyler. (Hisar, 2008, 264-275)

Hisar'ın inceleme yazılarının kısmı şiir türü ve şairler üzerinedir. "Harfler, kelimeler, sözler birtakım hazinelerdir." diyen Hisar, şiir sanatında en fazla sembolizme yakın durur. Hisar'a göre harf ve kelimelerle güzellikler ortaya koymak, şairlerin rolü ve vazifesidir. Şiirdeki anlam, şiirin ahenginden doğar. Mana ise şiiri doğuramaz. Güzellik hissi vermeye çalışan bir şairin gayesi, bazen bir bilginin maksadından daha faydalı ve ciddi olabilir. Hisar, büyük şairlerin mısralarını da "bir milletin en nazik mahsulleri, çiçekleri" olarak niteler.

Abdülhak Şinasi'ye göre şiir, aşk içinde duyulan sözler gibi bir sözdür. Şiir rüyaya, hülyaya, kana nakşolan bir sözdür. Sıcak nazarlar ve hudutsuz buseler gibi cümlelerden, parıltılar gibi sular gibi seyyal ve mahrem bir sestem, bir sır veren cümlelerden daha şairâne bir şey bulunamaz. Şiir, musiki gibi bir şeydir ve şairler [o gizi] hissedilebilirler. Şiir, anlaşılacak değil hissedilecek bir şey, hadsî bir şeydir. Şiir, hissedilemezse anlaşılabilir. Şiiri duyup anlamakla meşgul olanlar da onda daima bir mantık meziyetiyle, bir mantık ötesi meziyetinin ahenkli bir surette uyuşup uyuşmadığıyla (imtizaç edip etmediğiyle) meşgul olurlar.

Hisar, büyük şairleri dahilik ile delilik sınırları arasında görür. Onların büyük eserlerini "eseri deha ve cinnet" olarak niteler. Hisar'a göre şair, en elzem sözleri söyler. Şairler, "ana lisanın mahrem dehası ile" tercüme edilemeyen şeyleri söylerler. Hisar'a göre şairler, "kalbe verdikleri ra'shelerle onu derinliklerine kadar oyar, feylesoflar ise zihne saldırdığı tereddütlerle onu en gizli, en ince cihetlerden açar ve hepsi de daha evvelce keşfetmemiş olduğumuz asabımızı bulur, bunlara hitap ederler." Hisar için şairin de tabiat karşısında hayran kalanı "hususî bir kudret-i beyana malik olanı", hislerinde aşırı olanı, kendisiyle gurur duyanı, fahriyenin hakkını verenini, moda gibi geçici olmamayı makbuldür.

İnsanın "ahlaka ve güzelliğe" de ihtiyacı olduğunu söyleyen Abdülhak Şinasi, şiiri nesre üstün tutar. Tabiatın pek güzel hatta mükemmel olduğu zamanlarda susmaya veya şiir söylemeye çağırır. Halis şairlerin saf şiirlerini, eskilerin sağaltıcı nefeslerine benzetir. Hisar'a göre şiirsel güzellik, ahlakçılık

veya vatancılıktan doğmaz. Bizzat şiirin güzelliği, şiirdeki ahlakı ve vatanperverliği doğurur ve şiirden "lüzumsuz kelimelerin kafilesini" kovmak gereklidir. (Hisar, 2008, 56, 126, 193-220, 240)

Hisar'a göre şiir türünde var olan tercüme sorunu da zamanla aşılacaktır. Yeni nesiller, büyük şairleri daha iyi tercüme edecektir. Kimileri de edebî adaptasyonlarla yetinecektir. Fransızcada 6+6 hece ölçüsü ile yer alan Aleksandren bir şiirin Türkçeye millî zevke uygun olarak 6+5 ya da 7+7 hece biçiminde tercüme edilmesi gerektiğini söyleyen Hisar, birebir şekilsel tercüme eleştirir. Tercümede sunî ve zorakî lisandan, his ve etki uyandırmayan ahenksizlikten yakını. Hisar'ın şiir mütercimlerine tavsiyesi ise tercümelerini yaptıktan sonra, sırf edebî kısmı için şair arkadaşlarının fikirlerini (reylerini) almaları yönündedir.

Abdülhak Şinasi, kötü tercüme eleştirisi ise hem yazara hem de okura bir ihanet olarak niteler. Çeviri bir adaptasyonda eser adının aslına uygun çevrilmeyişini tenkit eden Hisar'ın adaptasyon eserlerde bulunduğu en önemli kusurlar, eserdeki "hayata ısınırken, onu birdenbire yabancı hissedişimiz" ve "eserin verdiği soğukluk" hissidir. (Hisar, 2008, 223- 229, 240, 260, 261)

Abdülhak Şinasi, Mütareke dönemi eleştirel yazılarında, yerli şairlerden en fazla saf şiir ile ilgilenen isimlere yer vermiştir. Tevfik Fikret'in en çok aşk şiirlerini beğendiğini söyleyen Hisar'a göre Edebiyat-ı Cedide mensubu Fikret, üstünlüğünü, yanındaki şair ve yazarlara kabul ettirebilen, kendisine saygı duyurtan, fikirlerine tabi kılan, etrafındakileri irşat edip yönlendiren ve ruhunu sanatı ile birlikte genişleten, büyüten birisidir. Fikret, yeni bir dil kurabilmiş, gerçek bir yenilikçi ve yenileyicidir. Fikret, bakışlarındaki güç ve temizlik, saflık, samimiyet [nezahet] sayesinde dil ve edebiyatta kalıcı bir etki bırakmıştır. Yeniliğe düşkün bir şair olan Tevfik Fikret, yontulmuş ve cilalanmış bir ruhtur. O, zirvelerden insanları seyredebildiği, "hemen herkesin, hemen her şeyin kusuru ile görüldüğü bir zirve-i ahlaka" çıkmıştır. O, güzel bir beşeriyet numunesi olmuştur. Eleştirmen Abdülhak Şinasi, bu övgülerine karşılık Tevfik Fikret'in "Hasan'ın Gazası" adlı şiirini ise "gizli bir nokta-i nazardan harp aleyhinde bir ucube" olarak niteler.

Fikret'in şiirlerindeki mazmunları inceleyen Hisar, onları birer sembol ve gösterge olarak anlamlandırır. Hisar'a göre şair Fikret, belki de "iki yüzlü iki cepheli bir şiir" yazmak istemiştir. Hususî bir nokta-i nazara ermiş olan Fikret, sadece İstibdat'a öfkeli değil; ona rıza gösterene de öfkeli birisidir. Onun fikirleri, ağzından cesaretle ve birer heyecan şeklinde çıkmıştır. Fikret'in lisanı kibar, mümtaz ve biraz sunî gibidir. Kendisi, sansürle o kadar meşgul olmuştur ki hemen bütün şiirlerinin zımnî birer manası vardır. Fikret'in ruhu "derunî bir tekemmül-i ahlakiye aşıklığı"dır. Onun kendine yaptığı övgüleri de "şiir ve sanatından ziyade ahlak ve irfanı namınadır." Hisar'a göre Fikret'in telakkisinde sanat, faziletten başka bir şey değildir. Fikret, şiirinde "Aşkı his ve eda edişteki tarzı ile hemen yeni olan bu hassasiyet" gençler üzerinde müessir olmuştur.

Bunlara rağmen Hisar'a göre Tevfik Fikret, yine de ortaya bir şaheser koyamamıştır. Onun etkisi, sanat zevkinde yaptığı değişikliklerde görülür. Fikret, milliyeti ise başkalarının istediği ve sevdiği gibi idrak edememiştir. Fikret'in siyasî düşünceleri (mezhebi) ise muhaliftir. Serap üzerine kuruludur. Bu sebeple de etrafta ona takipçi (peyrev-i muvakkati) olmuş bir tane bile müridi görülmemektedir. Fikret'in müritleri, sosyalistler ve komünistlerdir. Fikret'teki noksanlık ise yerli kültürdür (millî harstr). O, başka bir zaman ve zeminde doğmuş olsaydı belki bu eksiklik giderilebilirdi. (Hisar, 2008, 127-146)

Cenap Şehabettin'in şiir sanatını ve şiirindeki raksan ahengi, Tevfik Fikret'in *Rûbab-ı Şikeste*'sindeki donuk mısralarından daha üstün gören Abdülhak Şinasi, Fecr-i Ati mensubu şair Ahmet Haşim'in tabiatı hissetme, görme ve teganni etme tarzını över. Okurları, Haşim'in sembolist algılarla çizdiği "musiki membaı saklayan cevval ve seyyal" tabiat manzaraları için, ona teşekkürüne çağırır.

Hisar'a göre Haşim'i anlaşılmazlık ve tabiatı değiştirmekle itham etmek, "şairin kalbinde taşıdığı [...] mukaddes şiir ikliminin hakikatini inkâr etmek; ilahî bir sanatın, ilahî hülyanın mukaddes hukukunu iptal etmek istemektir." Haşim, kelimelerindeki harflere dokunulunca edevatı alt üst edilmiş bir tiryaki sihirbaz gibi öfkelenir.

Abdülhak Şinasi, Haşim'in "Şiirde Mânâ" başlıklı yazısını incelerken, şairin estetik anlayışını (poetikasını) kayıt altına alır; onun psiko-biyografisini (tabiatını) tahlil eder. Hisar'a göre Ahmet Haşim'in şiirindeki ses, "gizli bir sihrin ahengiyle" doludur. Haşim'in "küçük, ele geçmez ve anlaşılmaz" gibi görünen şiirinde, sanatı sağlayan ruh da özünde ahenktir. Ahmet Haşim'in şiirde yaptığı [yenilik], "şuuru yenilemek, ahenk ve kelimeye daha büyük bir mânâ ve mevki vermek"tir. Hisar, Haşim'in kafiyelerindeki itinasızlık (mubalatsızlık) ile Şamanist şiir arasında da bir benzerlik kurar.

Hisar'a göre Yahya Kemal şiirinde ise kendinden önceki Bakî, Şeyh Galip, Abdülhak Hamit ve Cenap Şahabettin gibi pek çok şairin "zevklerinin bir muhassılası" bulunmaktadır.

Sonuçta Hisar'ın dikkatleri çekerek örneklerini verdiği eleştiri yöntemi, metinleri edebî ve estetik bir tarzda "tetkik ve tefsir" etmek olan "estetik eleştiri"dir. Onun eleştiri anlayışı veya yöntemi için, kullanılabilir bir diğer terim, "öznel ve nesnel tutumun, övgü ve tenkitlerin, tahlil, tespit ve tavsiyelerin bir arada olduğu" "sanatçı eleştirisi"dir. (Hisar, 2008, 168-207, 210)

2. Yazar ve Eleştirmenlere Öneriler

Sembolist akımın etkisindeki Abdülhak Şinasi, Mütareke Devri yazılarında, yaratıcı yazarlık ve eleştiri sanatı hakkında bazı önerilerinde bulunur. Hisar'a göre zekâ "muayyen bir ihtiras" ile beslenmeli ve desteklenmelidir. Deha "hususî bir şubede" ihtiras göstermekle, çaba ve branşlaşma ile ortaya çıkar. Hisar'a göre anlaşılmamak da bir sorun değildir;

hatta dâhiler gittikçe anlaşılmamış olanlardır. Bir sanat eseri ortaya koyan sanatçının hem şuurlu hem de gayriihtiyari bir surette çalışmış olabileceğini ileri süren Hisar, sanatçının sözlerinin tıpkı ilahî söyleyen bir hanendeninki gibi olması gerektiğini söyler. Ona göre sanatçının sözleri, birer söz değil, ahenk olmalıdır. Sanatçının eserlerine yansıyan ve kalplerinden doldurduklarına inandıkları hisleri de aslında sırf gözlerinin görmüş olduğu bir mehtabın onlarda kalan hatırasıdır. Sanatçı, kimi saf zevkleri okurlara "ancak şahsiyetlerinin bir nevi ihtilali sayesinde bahş edebilirler." Sanatçıların bir kısmı halka bir yandan nefretle hakaret ederken bir yandan da aynı halkın alkışını kazanmak için her türlü dalkavukluğu yapabilmektedir.

"Fakat lisanımız öyle berbat bir suretle yazılıp konuşuluyor." diyen Abdülhak Şinasi, Mütareke devri yazılarında, dil ve üslup konusunda pek çok tavsiye ve öneride bulunmuştur. Yazım ve imlada birliğin hâlâ sağlanamamış olmasından yakınan Hisar, 1921 tarihli bir yazısında bugün TRT spikerlerinin diksiyon dersleri müfredatı ile de özdeşleşen İstanbul Türkçesinin yazı diline hâkim olmasına ise itiraz etmiştir:

"[Ali Zeki Bey] Birkaç yerde 'aşa' yazmış, halbuki buna hacet yoktu; 'aşağı' yazar, 'aşa' okuyabiliriz. (...) Böyle suhuletler şaşırtıcı ve muzır olmaktan hâli kalmıyor. (Hisar, 2008, 33)

Fransızca gibi yabancı dillerden alınan sözcüklerin tercüme yoluyla Türkçe karşılıklarının kullanılmasını tavsiye eden Hisar hem üslubun kendisine (şekillenmiş lisana) hem de üslup sahibi olmayı başarmış kalemlere değer vermiştir. Hisar'a göre bir sankatârın yazarlık gücü (asıl tekniği) lisanıdır. Lisana ne kadar önem verilse yeri vardır. Şahsi (intime) olmak, gözü ufuklarda/gelecekte olmak da bir yazar için ayrıcalıktır. Hisar'a göre bazen bir metinde, bir kelime hiç yerinde gözükmez, yazarın kullanmadığı bir kelimenin lüzumu ise bir ihtiyaç gibi hissedilebilir. Bundan ötürü tahkiyeli anlatımlarda eş veya yakın anlamlı sözcükler arasında en etkili olabilecek sözcükler seçilmelidir.

Anlaşılmayan cümlelerden, karışık ve muğlak ifadelerden kaçınmayı öğütleyen Hisar, lisanı sadeleştirip halka doğru gitmenin de değerli bir tutum olduğunu belirtir. Abdülhak Şinasi'ye göre bu hakikate karşın şiirde ise en büyük meziyet sade dil, basit duygular veya ilkelik olamaz.

Muğlak ve müphem düşüncelerden, karışık ve karanlık üsluplardan uzak durmayı, yazdıklarıyla "can sıkıcı" olmamayı tavsiye eden Hisar'a göre [yazarlık bağlamında] "Sıkıntılı olabilmek, ancak uzun bir mazi-i edebiye malik olan meşhur muharrirler" için bir ayrıcalık olabilir. (Hisar, 2008, 32, 33, 39-43, 156, 167)

Hisar Mütareke devri yazılarında yazarlık dersleri bağlamında, kurgu ve anlatma yeteneğinin (hulyanın, muhayyilenin) yanı sıra "his ve fikrin" de bir metni sanat eseri seviyesine çıkabileceğini söyler. "Bir kitap bir kuvve-i teheyüciye olmalıdır ve illailla br kitap ismine layık olmalı" (Hisar, 2008, 252) diyen Hisar, lirizmi ve romantizmi önemser. Ona göre sanatın gayesi de kalpte şiddetli bir galeyana uyandırmaktır.

"Hayal hakikatten daha güzel ve ona gönül bağlamak ancak insanlığın kârıdır." diyen Hisar, Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî mensupları gibi nihaî tercihini hayalden (romantik lirizmden) yana yapar. Hisar, bir yazarın romantik veya realist oluşunu da ortaya koyduğu eserin "hayatın tahlil ve tasvirinden ziyade (...) kalbinden ve hissiyatından doğan bir eser" olması ile belirler. Romantik aşırılık kusurunu da "fazla şiir olur" biçiminde niteleyen Hisar'ın itirazı, "boyadan bir teşâüre"dir. Yapmacık ve zorlamalı coşkunuğa, şiirimsi sözleredir. Hisar'ın iyi bir üslubun vazgeçilmezlerinden olan tabii lirizme, "hakiki bir şiir"e ise itirazı yoktur. (Hisar, 2008, 123)

Hisar'a göre Batı literatüründe yer alan, klasikleşmiş tahkiyeli anlatmaya dayalı eserlerin ortak özellikleri, "sanatlı, şümüllü, ahlakî, derin eserler, birer kalp, fikir veya devir hikâyeleri" olmalarıdır. Tek başına vaka hikâyesi olmak bir öyküyü, bir romanı veya tiyatro eserini büyük kılmaya yetmez. Hisar'a göre büyük (içe dönük) yazarlar -onun tabiriyle "Ancak ruhlarını tegannî edenler ve muhayyilelerini hikâye edenler"- de yazarken olaya yaslanmaz, buna tenezzül etmezler ve "dâhiler dillerde dolaşan hikâyeler" kaleme alırlar:

"İyi tertip olunmuş bir vakayı hikâye eden muharriri okurken adeta öfkelenirim" diyen Hisar'a göre olayların üstünde (ötesinde) "...yaşayan, parlayan ve solan başlar ve kalpler vardır. Ve her zaman onların hikâyesidir ki mânâları ve şümülleri tamamen tespit edebilmek için, yüksek ve klasik bir surette düşünülüp hissedilerek nakledilmelidir." (Hisar, 2008, 37, 38)

Yazarlıkta samimiyete önem veren Hisar, bir edebî eseri sevgiliye yazılan mektuba benzetir. Gençlere nasihatlerinde, hakikat ve güzellikleri, salt akılla aramamayı salık verir. Abdülhak Şinasi Hisar'a göre iyi bir yazar, metnini "tada tada ve pek benimseyerek" yazmıştır. İyi bir yazar, estetik güzellikleri de unutulmayan bir mazide aramış ve bulmuştur. İnsan kalp ile bakarsa muhabbetin ve kendisini kucaklayacak olan hayatın ta kendisini görecektir. Ona göre bir yazar, "Samimiyetten hiç ayrılmamalıdır. Kurmaca zekâsının (muhayyilenin) bîsûd (faydasız) icatlarına düşmekten, sathî (yüzeysel) olmak tehlikesinden de korkmamalıdır. Aşksız yapılan hiçbir işten hayır ve fayda gelmez. Bir yazar, samimi bir günlük yazabilse hayatının en kıymetli, en mühim eserini ortaya koymuş olacaktır. Fakat pek de kimse kalbini çırılçıplak görmek istemez. İnsanlar kendi ruhunun içine bakmaktan korkar, iğrenir. Boşluğunu görmekten başı döner. Hisar, genç romancılara da "Hikâyelerini bir romancı gibi değil, daha fazla bir şair gibi düşünüp hissederek" söylemlerini tavsiye eder. Hisar'ın büyük yazar algısında meziyet, metnin "bütün zevaitten tecerrüt ettirilmiş" olmasıdır. Maharet, okura sade bir dille ve doğrudan doğruya hitap etmektir. Metinden edebî olmayan her şeyi ihraç etmektir. Ona göre büyük eser, edebî bir lisanla yazılmış olmalıdır. Büyük yazar, mümkün olduğu kadar samimi bir surette, hislerini ve fikirlerini ve bunların esbabını söylemeli ve anlatmalıdır. (Hisar, 2008, 51, 59, 125, 252, 253, 269)

Kendisi de mükemmeliyetçi bir estet olan Hisar'a göre edebiyatta mükemmeliyet, erişilemezdir. Bir seraptır. Fakat yine de her metin, daha da güzelleştirilebilir. Bunun için "Aramak, zamanını bulmak, ve bu işin piri

olmak" lazımdır. Büyük sanatçının üstün (mümtaz) yönü de yeteneklerini tamamiyle keşfedecek ve açığa çıkaracak yolları gayet emin bir tarzda sezmesi ve bulmasıdır.

Günümüz roman inceleme yöntemlerinde "merkezî kişiler-ikincil kişiler; antagonist-protagonist kişiler, düz-yuvarlak tipler, karakter ve tip" gibi ayrımlar yapılmaktadır. Abdülhak Şinasi de roman kişileri arasında ötekilerden ayrılıp "hususî bir tip" yani karakter olmayı başarılanlardan söz eder. Bir yazarın çizdiği karakteri tabii olarak hissetmesini ve yaşatmasını, övgüyle karşılar. Hikâyeci-romancı ayrımı yapan Hisar, tahkiyeli anlatımlarda gerçeklik hissi uyandırılmamasını, anlatıcı ve vaka unsurunun gereğinden fazla ön planda olmasını temel bir sorun olarak görür. Hisar, karakterlerin çelişkili ve akla uymayan tepkilerine de dikkat çeker. İnceleme yazılarının son sözleri olarak muharrirleri, daha iyisini yazmaya teşvik eder.

Hisar'a göre tahkiyeli edebî bir eserde, başarının sırlarından birisi de okuyucuya şahısların canlı gibi, vakanın hakikat gibi etki etmesidir. Öte yandan hakikat, çoğu kez adi ve bayrağı kaldığı için sanatın kolay kolay mayası olamaz. Dahası [bir yazar için] "Korkunç hakikati örtmek bir borç, bir vazife ve süslemek" bir lütuf ve bir maharettir. Romancılar da muhill-i ahlak (bozguncu) değildir. Onlar, hayatı ve insanları olduğu gibi yazamazlar. (Hisar, 2008, 123, 125, 164, 239, 201, 202)

Hisar'a göre bir eserin sadece kendi zamanına hitap etmesi, bir noksanlıktır. Bir şiirde metnin uzunluğu, cinasların yeknesak ve mükerrer oluşu, metnin usanç vermesi, fazlalıklardan arındırılmamış olması, seçmeye tabi tutulmamış olması ve kısaltmaya tabi tutunmaması (hazf edilmemesi) başlıca yazarlık kusurlarındandır.

Yine Hisar'a göre yazarına zevk verebilecek bir şiir metni, dinleyene veya okuyana zevk vermeyebilir. Bundan ötürü bir şair, sadece kendi beğenisini dikkate almakla yetinmemelidir. Şair, mecmuasını toplarken manzumelerinden bazılarını kitaba dâhil etmemeli (ihmal etmeli), içlerinden bir seçim (intihap) yapmalıdır. Gerektiren mısralar, yoğunlaştırılıp öze indirilmelidir (hazfedilmelidir). Böylece manzumelerin güzelliği, daha açık gözükcektir. Bir şair, şiirlerini yayınlamadan önce, görüş ve zevklerine güvenebileceği birkaç arkadaşına danışmalı, onların görüşlerini dikkate almalıdır. Oto-eleştiri de bir şair için gereklidir. En büyük edip, kendisi aleyhinde en müşkülpesent olabilenidir. Şiirde manaya da dikkat edip ilhamın kolaycılığına kaçılmamalıdır. Şiirin ilk ortaya çıkan hâliyle yetinilmeyip şiir, o hâliyle bırakılmamalıdır.

Hisar'a göre kinayelerin aşırı derecede ve peş peşe bir metinde bulunuşu usanç verebilir. Bir edebî metnin tamamı veya bazı kısımları, gereğinden fazla uzatılmış hissi uyandırmamalıdır. Yazıdaki mükerrer kısımlar atılmalıdır. Yazar, mevzusunun sahasını konusunu sınırlamalıdır (tahdit etmelidir). Yazar, bir hakikati [tespit ve] tasdik ettikten sonra, ayrıca "demek ki" cinsinden ifadeler ve öznel yargılara yer vermemelidir. Yazar, içine doğan her sesi de yazıya aktarmamalı, okura sunmamalıdır. Yazar,

"karilerin (okuyucuların) ruhlarında bir aks-i seda uyandırarak olanları intihap" etmelidir. (Hisar, 2008, 104-108, 153)

Hisar'a göre şöhrete giden iki yol vardır. Bu yollardan biri reklam ve şarlatanlık yolu, öteki ise ciddi ve zorlu yol, keçi yoludur. Şöhret dağının (Sina'sının) zirvesine de genellikle geç ve ölümden sonra çıkılmaktadır. Gazetecilik mesleği dahil sadece yazarak aydınların geçimini sağlayamamasından yakınan Hisar, bu hakikati dayanarak beklenmedik bir öneride bulunur ve "Madem ki yazı para getirmiyor, biz de, fikir ve sanat için yazalım." der. Popüler edebiyatın popülist edebiyat kısmına bakışı menfi olan Hisar'a göre halk "kendisi için küçülenleri pek sevmez." Abdülhak Şinasi Hisar, İstanbul'unun mütareke döneminde İngilizlerce işgal edildiği yıllarda da yazarları sanat yapmaya teşvik etmiştir. Millî edebiyat savunucularının "şuur devrinde şiir gider" formülüne itiraz edercesine "(...) edebiyatın hakkını vermemek, bir milletin en yüksek şulesi olduğunu inkâr etmek ve âdeta milletin ruhunu istihfaf" etmektir, görüşünü ileri sürmüştür. Hisar'a göre savaşa bizzat katılmamış kişiler için "edebiyatla böyle tam bir surette meşgul olmanın sırasındır." (Hisar, 2008, 51, 53, 113)

Abdülhak Şinasi, yazarlara ve eleştirmenlere çalışma yöntemi tavsiyelerinde de bulunmuştur. Hisar'a göre sevilip takip edilen bir yazardan beklenen "başka ve fazla" söylemesi değil "ayrı ve yeni" söylemesidir. Yazarlıkta doğru usûl "kendini mahrum etmeyi bilmek ve gözlerinin nurunu - hiç kamaşmayan sabit ziyalı yıldızlar gibi- gayesinden asla ayırmamaktır. Hisar'ın yazarlara (münevverlere) bir tavsiyesi de "memleketin sıhhatini kurtarmak için kendi sıhhatini kurtarmak"tır. Hisar, bu öneriyi genç yaşında Fransa'da iken, verem olduğu öğrenilen Nüzhet Sabit'in erken ölümü üzerine söylemiştir. Hisar'a göre bir yazar için en önemli, en değerli sonuç ve başarı ise fikirlerini kabul etmeyenlere bile sanatını beğendirebilmesidir.

Tenkit, eleştiri, inceleme metodu olarak "serbest nazarla bakmayı" tavsiye eden Hisar'a göre bir araştırmacı, "Ne meziyetleri pertavsızla (büyüteçle) görmeye ne de nakiselere (eksikliklere, kusurlara) dürbünün tersiyle bakmaya" mecburdur. Eleştiri edimi "çok okumak, dinlemek, görmek, düşünmek ve söylemek" demektir. Eleştiri, bir düşünceyi oluşturmaya, onu inceltmeye yarar. Edebî eleştiri, özü itibarıyla kişiseldir, görecedir ve duygulardır. Bu gerçeğe rağmen eleştirmen "kendi estetiğine muhalif ve zıt olsa da kendisini dolduran ideale gayrı muvafık gelse bile, bir eserdeki şâyân-ı kayd meziyetleri göstermeye, nazar-ı dikkati celbe layık, mümtaz cihetleri teşhise gayret etmelidir." Eleştiride biriciklik ilkesini göz önünde tutmayı salık veren Hisar'a göre her eser, daha hususî bir âlem gibi ayrı usullerle edebî açıdan tetkik edilmelidir. Edebiyatın kuralları (usulleri) varsa da dehâya tanım ve sınırlar çizilemez. Eleştirmen, farkları ve çeşitliliği göz ardı etmemelidir. Bundan dolayı mutlak ve kapsayıcı bir eleştiri teorisi dayatılamaz. Çünkü estetik ve dil sanatları, [salt] bilimsel [ve dogmatik değil]; "hissî bir meseledir." Kültür zenginleşip inceldikçe, ayrıntıların kıymeti artmakta ve eleştirmenin zorlukları artmakta; hatta bazen bir eleştirmen kendisi ile de çelişip ihtilafa düşebilmektedir ve bu durum tabii karşılanmalıdır. Eleştirmende de sanatçı

ruhu arayan Hisar'a göre göre bir kitap, bir şiir ancak şair ruhu ile okunabilir ve "illa anlaşılabilir". Sanatçıların çoğu "sanatlarının estetiği, felsefesi hakkında derin düşünmeyi bilmezler." Buna karşın eleştirmenler, farklı bakış açılarıyla, eser veren sanatçılara faydalı olabilirler. Bir eleştirmen edebiyat sanatı, edebiyat tarihi, estetik tarihi, eski diller, Orta çağ, Rönesans, günümüz fikir akımları ve felsefe gibi konular hakkında da bilgilerini olabildiğince genişletip artırmalıdır. Eleştirmen, bilimsel olmalı, objektif davranmalı, fakat dogmatik olmamalıdır. Bilimsellik adına sanattan uzaklaşmamalıdır. Bir yazara duyulan sevgi, eleştirmeni mübalağaya ve hataya (zühule) sevk etmemelidir. Eleştirmen, birilerini görmezden de gelmemelidir.

Hata ve sevap cetveli, geleneksel yayıncılıkta kitabın basımından sonra, dizgi ve tashih hatalarının telafisine dönük eski bir uygulamalıdır. "Sayfa 73'te 'nokta sordum' yerine, 'noktayı sordum' elzem." diyen Hisar, bu türden düzeltme eklerindeki bilgilerin eksik veya yanlış oluşlarına da yazılarında dikkat çekmiştir. (Hisar, 2008, 33, 43, 126, 215, 234-236, 269)

3. Millî Eğitim

Abdülhak Şinasi'nin eleştirel yazılarında değindiği konulardan biri de millî eğitimidir. Hisar, eğitim bağlamında yazdıklarının hep "millî mevzular" olduğunu söyler. Bergsoncu iyimser ve ümitvar bir milliyetçilik anlayışını benimseyen Hisar'a göre milliyet ve din hudutlarında bulunabilecek hakikatler için gözler, ufuklara çevrilmelidir. Okurlarını "ciddi bir ilim ve hakiki bir fazilet gülistanında öten milliyet bülbülünü" duymaya çağıran Hisar, onları gülistanın içinde, minaresinden hakiki üstatlar gibi "mahrem öten o bülbülün sesine" çağırır.

Hisar'a göre bir şair, milliyeti daha iyi ve tam bir idrak ile hissetmelidir. Tekâmül konusunda da Bergsoncu düşünceler taşıyan Hisar, gelecekteki edebiyatın millî ve milliyet perest olacağını; bugünün ve yarının yazarlarının, daha keşfedilmemiş bir vatan ve çoktan unutulmuş bir lezzet vereceğini söyler. Hisar, 1921 yayımlanan yazısında, bir milletin daha milliyet perest oluşunu da o milletin "hayatının bütün şubelerinde, bilhassa en müstakil, en mahrem, en derunî, en mefkûreci olan edebiyatında" milli şuurunu bulmasına bağlar.

Abdülhak Şinasi'ye göre diline, edebiyatına, kültürüne ve dinine bağlanıp dayanan, bunlara istinat eden bir millet ölmez, öldürülemez; payidar olur. Dil öğrenimi ve dil sahasında ilerleyebilmek için "umum Türk lehçelerini ihtiva eden bir lügat" vücuda getirilmeli; tarih kayıt altına alınmalı ve mukayeseli bir alfabe ile bir sarf-nahiv eseri ortaya konmalıdır. Anonimleşmiş Halk Edebiyatı'nı öven Hisar'a göre milletin lisanından fıskırıp, milletin hafızasında yer edinmiş nice edebî eserler de en meşhur ve büyük edipleri bile kendilerine saygıya mecbur bırakacak düzeydedir.

İsmail Hakkı [Baltacıoğlu]'nun Maarifte Bir Siyaset adlı kitabı üzerine kaleme aldığı yazısında, mevcut eğitim sistemini inceleyen Hisar'a göre eğitim yöntemleri yoluna konulmadığından her gün binlerce zekâ heba olmaktadır. Gençliğin yılları, israf olunmaktadır ve bu durum bir fecaattir. Her gün nice emekler, fetanet, zekâ ve sıhhat ziyan olmaktadır.

Hisar, eğitim ve gençlik bağlamında da iki tür zekâdan söz eder. Hisar'a göre okulda çocuklara gerekli olan zekâ, çoğu kez mevcut bulunan, "ahz ve kabul edici bir zekâdır". İnsana günlük hayatta gerekli olan zekâ ise girişimci ve yaratıcı bir zekâdır. Bundan ötürü öğrencilere okullarda, girişimci ve yaratıcı zekâ aşılmalı; çocuk zekâsı bu açıdan beslenmelidir. Aksi durumda okulda başarılı olan çocuk, hayatta üretici ve yaratıcı (ibdakâr) zekâlardan olamayıp asi kalabilecektir.

Roman ve öyküde şiiriye dikkat çeken Hisar, eğitim bahsinde "ruh" kavramını öne çıkarır. "Bir meyveyi kemâle erdiren tek bir mevsim değil, dört mevsimdir." diyen Hisar, kapsamlı bir eğitim sürecinde, "zorluklar ve zıtlıkların" da gelişime katkısı olduğunu belirtir. Hisar'a göre idealsiz eğitim (mefkuresiz maarif) olmaz. Bir eğitimcinin görevi de gençlerin ruhunu olgunlaştırıp şekillendirmektir.

Hisar'a göre örgün eğitim (tedrisat-ı taliye), mantıkla zekânın birliği için bir gereksinimdir, bir harştır. Eğitim, [salt] amelî zanaatların öğretilmesi demek değildir. Okullar, zihnin tekâmül etmesine özgü yerler olmalıdır; çırak yetiştirilen mekânlar olmamalıdır. Öğretmen de kafalara bilgi dolduran kişi demek değildir. Öğretmenler, gençlerin ruhunu kurtarmalı; genç ruhları hırpalamadan, bozmadan daha iyi yapıp yükseltmelidir. Bir sanatkâr gibi öğrencilerde bir ruh uyandırmalıdır. Mevcut ve tümünden yetersiz olan okullar ise gençleri [sadece] bilgi silahıyla donatıp hayata atmakta; fakat ruhları sağlamlaştırmamaktadır. Akıl yürütme gücüne (muhakemeye) isabet, kalbe asalet yüklememektedir. Nesiller, ağır bedeller ödeyerek ruh eğitimlerini (terbiyelerini) kendileri yapmaktadır. Okullar aracılığı ile bu eğitim yapılmamaktadır. Bu hususta aydınların ve öğretmenlerin (münevverlerin) görevi de yolu kısaltmak, beyhude emeklere, ziyan ettirici zahmetlere mâni olmaktır. Tecrübeyi sunup kalbi açmak, boş ve kalpsiz ilmi kovmaktır.

Eğitim süreçlerinin sonunda Fransa'dan dönenlere, bir zamanlar "Frankofil", İngiltere'den dönenlere "Angloman", Rusya'dan dönenlere de "Slavofil" denildiğini hatırlatan Hisar, aydın sınıfı ile hükümeti eleştirir. Millîlikten uzak (kozmpolit) bir eğitim (terbiye) veren Bakanlığı hilekârlıkla suçlayan Abdülhak Şinasi'ye göre ilerleme de hemen her sahada uzmanlaşma, branşlaşma ve bunlarla gelen zorluklarla olmaktadır.

Yazılarında genel manada Doğu ve Osmanlı kritiği de yapmış olan Hisar'a göre memlekette eğitim-öğretim faaliyetleri sonuçta yetersizdir. Millî kültürün eksikliğinden kaynaklanan (harsın fikdanından) düşünceler, Batı'ya nispetle senelerle geridedir. Öte yandan saf-dil olan Şark insanı, genellikle karşısındakilerde mevcut olan bir Hristiyanlık taassubunun kurbanı olmaktadır. (Hisar, 2008, 60-69, 78-81, 106, 114, 124, 188, 238, 244, 245, 270)

Sonuç

Cumhuriyet dönemi yazarlarından Abdülhak Şinasi Hisar'ın Mütareke devrinde (1918-1922) kaleme aldığı inceleme yazıları, "estetik eleştiri" ve "sanatçı eleştirisi" türüne örnek gösterilebilecek metinlerden oluşmaktadır. Titiz ve mükemmeliyetçi Hisar'ın bu çalışmada ele alınan yazılarındaki üslubu,

anı/denemelerinde ve romanlarında olduğu gibi yer yer mizahi ve nahiftir. Dil işçiliğine önem veren Hisar, bu dönemde kaleme aldığı yazılarında, yerli ve yabancı bazı edebî metinleri incelemiştir.

Bilimsel verilerin yanı sıra edebî beğenilerimizin itibarî ve değişken olduğunu söyleyen Hisar'a göre eleştirel kanaatlerimiz de zamanla değişebilir. Dünyanın güzelliklerini, başlı başına bir estetik değer olarak niteleyen Hisar'a göre insan hep daha yükseğini, daha büyük estetik lezzetleri arar. Hisar, genel olarak sanat için sanat görüşünü savunmuş olmakla birlikte "sanatçı için sanat" ve "sanat için sanatçı" ilkelerini de bu yazılarında dile getirmiştir.

Popüler edebiyata karşı olduğu gibi sanatçıların eserlerinin seviyesini düşürmesine de karşı çıkan Hisar, metin merkezli eleştirel okumalarında, genel olarak ilkin tashihçi bir üslupla tür konusunu ele almıştır. Metinlerdeki yazım ve anlatım tekniklerini karşılaştırmıştır. İncelediği eserlerdeki güçlü ve zayıf noktaları gözler önüne sermiş; tahkiyeli eserlerdeki sonları da ayrıca değerlendirmiştir. Edebî eserlerdeki başlıca meziyet veya kusurları tespit edip eserlerdeki gereksiz ve katlanılmaz ayrıntılara, karakter-tip ayrımlarının belirginleştirilmemesine dikkat çekmiştir.

Hisar'a göre bir edebî eserin tamamı güçlü olmalıdır. Varsa metnin zayıf yerleri tahkim edilmelidir. Komiğe yaklaşan aşırı romantikliği eleştiren Hisar, edebî eserin okurdaki etkisini devam ettirecek sonlara da dikkat çekip bu niteliklerdeki eserleri, daha başarılı bulmuştur. Metinleri, dil ve üslup açısından inceleyen Hisar, cümle yapılarının yanı sıra yer yer eserlerdeki tamlamalara dikkat çekmiştir.

Hisar, yazar merkezli eleştirel okumalarında psiko-biyografik yaklaşımla yazarların çocuklukları, eğitim süreçleri ve kişilikleri üzerinde durup bu sayılanların yazarların sanatlarına etkisi hakkında tespitlerde bulunmuştur. Ele aldığı yazarların farklı sanat disiplinleri ile olan ilişkilerine ışık tutan Hisar, yazarların eserlerindeki yenilik ve orijinalliklere dikkat çekmiştir. Yapmacık olmaya karşı uyarılarda bulunan Hisar, tarihî-sosyolojik eleştirilerinde yanlış, tehlikeli ve zararlı olabilecek türden Batı hayranlığını eleştirmiştir.

Doğu'nun da medeniyet havzalarına sahip olduğunu ileri süren Hisar, okur merkezli yaklaşımıyla, edebî eleştirinin işlevinin okurun gözünü bilemek ve okuru seçici kılmak olduğunu ileri sürmüştür. Hisar'a göre okurlar, edebî metinlerden farklı manalar çıkarabilirler ve zamanla çıkarılacak manalarda değişiklikler olabilir. Okurları tavsiyeleri ile eğitmeye çalışan Hisar, büyük eser-küçük okur ayrımı da yapıp okurları klasiklere yönlendirmiş; eserlerin orijinal dillerinden de okunmasını tavsiye etmiştir.

Hisar, bazı eleştirel yazılarında, tahkiyeli metinlerdeki kişilere karşı hisler geliştirmiştir. Onun kimi öznel eleştirel tespitleri de vecizeler veya aforizmal ifadeler şeklindedir.

Hisar, ediplerin unutulmaya yüz tutmuş külliyatlarının da tekrar yayınlanmasını tavsiye etmiş; dil konusunda tasfiyecilikten yakınmış, Batıcı

pozitivist Tanzimat ve Servet-i Fünûn aydınlarını eleştirmiş; kalbe ve ruha dönmeyi tavsiye etmiştir.

Batılı yazarlardan Pierre Loti ve Claude Farrère gibi şahsiyetleri, Osmanlı'ya olan hayranlıkları dolayısıyla, övgüyle karşılayan Hisar, yazılarında Tefik Fikret, Ahmet Haşim, Yahya Kemal gibi saf şiire yönelen sembolist yerli isimlere daha fazla yer ayırmıştır. Yazar ve eleştirmenlere tavsiyelerde bulunan Hisar, anlaşılmasını bir sorun olarak görmemeyi salık vermiştir.

Hisar, tarihî-sosyolojik eleştirel yaklaşımlarında, aynı dönemin ve aynı edebî akımın mensupları arasındaki etkileşimden söz edip karşılaştırmalar yapmış; edebiyatta, şeklin/türün bir sorun olarak görülmemesini vurgulamıştır. Hisar, şekil/tür olmadan bir eserin ortaya konamayacağını da dile getirmiştir.

Hisar, yazarlara ve eleştirmenlere "zihnen dağınık olmamayı, samimiyeti, kurguda işçiliği, tahkiyeli eserlerde kişileri karakter seviyesine çıkarmayı, hayatı birebir kopya etmeyip seçici olmayı, oto-eleştiriye, bir metni yazıldığı ilk hâliyle bırakmamayı, insanlığa faydalı olmak adına kendi sağlıklarına dikkat etmeyi, metinlere serbest nazarla bakabilmeyi, eserin biricikliği ilkesini göz önünde bulundurmamayı, gerektiğinde yargılarını değiştirebilmeyi" tavsiye etmiştir.

Eleştirmenlerde sanatçı duyarlılığı arayan estet Hisar, edebî eserlerin mutlak manada anlaşılmasını, nitelikli eserlerdeki anlamların tüketilemeyeceğini ileri sürmüştür.

Hisar, milli eğitim bahsinde de milliyet ve din hudutlarında hakikatlerin araştırılmasını, öze dönüp bağlanmayı tavsiye etmiştir. Anonimleşmiş Halk edebiyatını öven Hisar, eğitim sürecinde zorluklar ve zıtlıkların da öğrencinin gelişimine katkısı olabileceğini söylemiş; ruh eğitimini, terbiyeyi ve hayata hazırlayıcı bir eğitim modelini incelemiş; uzmanlaşma ve branşlaşmanın önemini vurgulamıştır.

Kaynakça

- Garan, Bahanur. "Bir Eleştirmen: Abdülhak Şinasi Hisar", *Turkish Studies*, V. 6/4/2011(Güz), 539-562.
- Hızlan, Doğan. "Abdülhak Şinasi Hisar'ın Ediplere Çok Yönlü Bakışı", *Geçmiş Zaman Edipleri*, hzl. Tahsin Yıldırım, İstanbul: Selis Kitap, 2005.
- Hisar, Abdülhak Şinasi. *Kitaplar ve Muharrirler I*, hzl. Necmettin Turinay, İstanbul: YKY, 2008.
- Hisar, Abdülhak Şinasi. *Geçmiş Zaman Edipleri*, hzl. Tahsin Yıldırım, İstanbul: Selis Kitap, 2005.
- Karabulut, Şeyma Nur. *Abdülhak Şinasi Hisar'ın Deneme ve Tenkitleri Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Karaca, Nesrin Tağızade. *Abdülhak Şinasi Hisar'ın Eserlerinde Geçmiş Zaman ve İstanbul*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: İletişim, 2005.

Sağiroğlu, Recep. *Edebiyat Kanonları Dışında Kalmış Bir Yazar*, Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Turinay, Necmettin, "Sunuş" ve "Hazırlayanın Önsözü", *Kitaplar ve Muharrirler I*, İstanbul: YKY, 2008.